

obejmujące utrzymanie ogniska dla chłopców i dziewcząt, opłaty za stancje dla studentów, żywność, odzież, opiekę lekarską, transport, naukę w tych szkołach. Wydatki były ogromne i wzrastałyby wielokrotnie, gdyby nie ofiarna pomoc zgromadzeń zakonnych i świeckich, wielu dobroczyńców. Gdy dowiedziano się, że dzieci przybyły na ży-

czenie Ojca Świętego, wielu ludzi otwierało przed nimi serca.

Książka jest niezwykle ciekawym świadectwem historii Polaków, których dramatyczne losy wojenne rozrzuciły po całym świecie, a poprzez los sierot polskich dzieci ukazuje tę historię, która nie wszystkim jest znana. Jest to ważna pozycja wypełniająca karty naszej historii.

Renata Dulian

Fred Sanders, *The Image of the Immanent Trinity. Rahner's Rule and the Theological Interpretation of Scripture*, (Issues in Systematic Theology, 12), Peter Lang, New York–Washington–Baltimore–Bern–Frankfurt am Main–Berlin–Brussels–Vienna–Oxford 2005, ss. 206

Fred Sanders jest profesorem teologii na Uniwersytecie Biola w La Miranda w Kalifornii. Doktorat z teologii obronił na Theological Union w Berkeley w Kalifornii. Zajmuje się szczególnie doktryną trynitarną i chrystologią.

Jego książka jest dojrzałą i krytyczną prezentacją znaczenia tzw. *Grundaxiomu* Rahnera. Przypomnijmy, że *Grundaxiom* jest podstawą całej teologii trynitarnej Rahnera. Jego głównym celem jest przywrócenie teologii trynitarnej centralnego miejsca w całej dogmatyce chrześcijańskiej. Istota twierdzenia Rahnera polega na stwierdzeniu zależności i jedności (tożsamości) Trójcy imma-

nentnej i Trójcy ekonomicznej. Przez Trójcę immanentną rozumie się tutaj – zgodnie z duchem wielowiekowej chrześcijańskiej tradycji teologicznej – wewnętrzne życie Boga, jego trynitarne bycie sobą w sobie, bez odniesienia do świata. Trójca immanentna to Bóg taki jakim od zawsze, od wieczności jest sam w sobie. W odróżnieniu od Trójcy immanentnej teologia wykorzystuje również pojęcie Trójcy ekonomicznej, które opisuje odniesienie Boga do historii. Odniesienie to jest również trynitarne: misje Syna i Ducha są sposobem, w jaki Bóg przybywa do świata takim, jakim jest. Trójca immanentna to pojęcie, które opisuje owe przy-

bywanie i przebywanie Trójcy w świecie.

Rozdzielenie perspektyw immanentnej i ekonomicznej podyktowane jest w dużej mierze dziejami rozwoju doktryny o Bogu w Kościele. Warto przypomnieć, iż w starożytności Kościół miał do czynienia z takimi artykulacjami ewangelicznej prawdy o Bogu, które sugerowały, iż Bóg staje się Trójcą dopiero w historii. W odpowiedzi na teologie monarchiańskie i modalistyczne, ortodoksja wypracowała rozróżnienie pomiędzy Trójcą immanentną i Trójcą ekonomiczną, które miało służyć wyakcentowaniu prawdy o tym, iż Bóg nie staje się trynitarny dopiero w historii, lecz od zawsze taki jest. W takim kontekście, na przełomie III i IV wieku, teolodzy zainteresowali się wewnętrznym życiem Boga i jego własną ontologią: perspektywa czysto historiozbawcza zostaje dopełniona przez skomplikowane rozważania i spekulacje metafizyczne na temat natury Boga i możliwości jej trynitarnego ujęcia. Rozróżnienie między ekonomiczną i immanentną ma zatem w pierwotnym zamyśle bronić prawdy immanencji Boga, to jest bycia sobą u siebie bez względu na historię. Jego ontologicznej wolności w stosunku do stworzenia i jego dziejów.

Postępowanie takie – samo w sobie uzasadnione i konieczne – doprowadziło zrazu do rozłączenia dwóch perspektyw nauki o Bogu i skupienia się niemalże wyłącznie na wymiarze immanentnym z pomi-

nięciem ekonomicznym. To zaś zadecydowało o powolnym wyłączaniu Trójcy poza nawias konkretnej historii zbawienia i dość daleko posuniętej abstraktyzacji problemu trynitarnego. Teologia trynitarna stała się naddatkiem, czystą spekulacją na marginesie wielkich problemów egzystencjalnych zajmujących teologów.

Grudaxiom Rahnera rodzi się właśnie w takiej konkretnej sytuacji teologii trynitarniej. Zamierzeniem Rahnera jest wyciągnąć teologię trynitarną z jej spekulatywnej izolacji w dogmatyce i uczynić ją sercem ożywającym całą dogmatykę chrześcijańską. Jeśli dzieje teologii doprowadziły zrazu do rozróżnienia dwóch płaszczyzn mowy o Bogu a następnie do ich radykalnego rozłączenia, Rahner proponuje powrót do złączenia wspomnianych perspektyw. Stwierdza, iż Trójca immanentna jest Trójcą ekonomiczną i *vice versa*. Zauważmy, iż stwierdzenie tożsamości trynitarniej immanencji i ekonomicznej nie jest ich ujednoczeniem. *Grudaxiom* Rahnera jest o tyle uzasadniony, o ile rozróżnia dwie płaszczyzny teologii trynitarniej, postulując ich radykalną jedność i nierozłączność. Innymi słowy, Rahner proponuje, aby nie rezygnować z rozróżnienia immanencji i ekonomicznej, ale zarazem nie odrzucać ich ścisłego związku. Oznacza to, iż Bóg przychodzi do świata takim, jakim jest w sobie. Twierdzenie takie nadaje wszystkim traktatom dogmatyki wewnętrzną jedność i spójność. Teologia zaś *we właściwym sensie*

(czyli jako nauka o Bogu) nabiera swojego radykalizmu metafizyczno-egzystencjalnego.

Książka Sandersa jest jedną z licznych publikacji poświęconych *Grundaxiomowi* Rahnera. Perspektywą, z której Sanders interpretuje i ocenia wkład Rahnera do teologii trynitarnej, jest interpretacja Pisma w tradycji. Pytanie przewodnie monografii ma za cel problematyzację relacji pomiędzy twierdzeniem Rahnera i kościelną lekturą Pisma. Czy istnieje jakiś związek pomiędzy teologiczną hermeneutyką biblijną a doktryną wyrażoną w *Grundaxiomie*? Czy podstawowa zasada trynitarra Rahnera daje się utrzymać w konfrontacji z danymi biblijnymi i jest zgodna z przyjętym w Kościele sposobem czytania i rozumienia Pisma? Pytanie o związek teologii trynitarnej i Pisma jest dla Sandersa ostatecznie pytaniem o rozwój doktryny (zob. ss. vii-viii) w jego związku z teologią biblijną (rozdz. 2, ss. 15-46).

Do jakich wniosków w tej dziedzinie dochodzi Sanders? Analizy świadectwa biblijnego prowadzą go do wyartykułowania podstawowej tezy, wedle której stwierdzenie tożsamości Trójcy immanentnej i ekonomicznej, stojące u podstaw *Grundaxiomu* Rahnera, należy interpretować umiarkowanie. Dla Sandersa Rahnerowskie twierdzenie tożsamości opisuje ikoniczną relację zachodzącą między immanencją a ekonomiczną trynitarą. Trójca ekonomiczna jest obrazem (*image*) Trójcy imma-

nentnej. Istnieje zatem relacja, która jednak nie jest zupełną tożsamością (s. 167). Koncepcja obrazu zaczerpnięta jest z Objawienia, w którym stanowi kategorię opisującą m.in. relację Jezusa do Ojca (ss. 169-173). W ogóle chrystologia stanowi istotną część proponowanej przez Sandersa teologii trynitarnej.

Słabą stroną książki Sandersa jest - moim zdaniem - brak pogłębionej analizy idei obrazu zastosowanej do opisu relacji immanencji i ekonomicznej trynitarnej. Wprawdzie sam Sanders stwierdza, iż jego propozycja stanowi pewną formę obostrzenia silnej wersji identyczności, o której traktuje teza, nie wskazuje on jednak na konkretne różnice pomiędzy swoją propozycją a propozycją Rahnera. Kategoria obrazu jest wyraźnym osłabieniem twierdzenia o tożsamości zawartego w *Grundaxiomie*. Musi zatem w sobie kryć jakieś konkretne założenia metafizyczne.

Re-intepretacja Sandersa wychodzi z przeświadczenia, iż rozumienie tezy Rahnera nie może opierać się w pierwszym rzędzie na przedłożeniach filozoficznych. Jej pierwotnym siedliskiem interpretacyjnym i kontekstem hermeneutycznym jest teologia biblijna. Dyskurs trynitarany nigdy nie może abstrahować czy marginalizować fundamentalnej wagi biblijnego objawienia. Ta sama zasada odnosi się również do interpretacji tezy Rahnera. Jej rozumienie musi być takie, aby mogło stanowić adekwatną podstawę właściwej i ortodoksyjnej egzegezy teologicznej:

Grundaxiom nie tylko jest weryfikowany przez dane biblijne, ale również jest pewną propozycją ich interpretacji.

W prezentowanej monografii na uwagę zasługuje szerokie potraktowanie tezy Rahnera. Mamy tu do czynienia nie tylko z wyczerpującym i syntetycznym opisem treściowej zawartości *Grundaxiomu*, ale i również z przedstawieniem jego pre-historii, źródeł i *Wirkungsgeschichte*. Cenną intuicją Sandersa jest wyakcentowanie związku propozycji Rahnera z odnową teologii trynitarnej jaką znajdujemy na kartach *Kirliche Dogmatik* Karla Bartha. Co do historii recepcji *Grundaxiomu* (rozdz. 4 i 5), zdaniem Sandersa, przebiega ona na dwóch frontach: jej radykalizującej maksymalizacji lub korekty. Do grupy teologów, którzy próbowali radykalizować tezę Rahnera, Sanders zalicza Schoonenberga, Künga, Moltmanna, Pannenberga, Jensona i La Cugna (ss. 83-122). Po stronie teologów postulujących restrykcję znaczenia i rozumienia *Grundaxiomu* Sanders umieszcza Congara, Kaspera, von Balthasara, Torrance'a i Molnara (ss. 123-158). Pierwsza grupa teologów - w taki czy inny sposób - próbowała radykalizować fundamentalne przekonanie Rahnera w kierunku jego modalistycznej interpretacji akcentując przede wszystkim sławne

vice versa. Druga grupa proponowała odmienną lekturę Rahnerowskiej teologii trynitarnej, kładąc nacisk na realną różnicę pomiędzy immanentnym życiem Boga a Jego samoudzieleniem się człowiekowi w świecie. Po przeczytaniu sprawozdania z poglądów interpretatorów Rahnera pojawia się pytanie o zasadność wspomnianych interpretacji. Wydaje się, iż obie grupy teologów przeczekają coś zupełnie fundamentalnego w teologii trynitarnej Rahnera, to znaczy, jego stale ponawianą próbę wyjścia z impasu dialektycznego ustawienia relacji immanencja - ekonomia poprzez jego przekroczenie. Nie dziwi zatem, iż konkretne konsekwencje *Grundaxiomu* wyrażają się u Rahnera w postaci szczególnej i oryginalnej teologii łaski.

Z punktu widzenia metodologii, praca Sandersa zasługuje na uznanie, a to z powodu bardzo konkretnie dobranego i ograniczonego tematu oraz nowości jego prezentacji. W sposób szczególny podkreślić należy zwięzłość i celność interpretacji Sandersa. W jego książce czytelnik nie znajdzie dłużyzn ani powtórzeń. Sanders natychmiast zmierza do sedna sprawy, skupiając się na zadanym sobie temacie monografii. To wszystko sprawia, iż monografia Sandersa jest jednym z najlepszych dostępnych na rynku wprowadzeń do współczesnej teologii trynitarnej.

Robert J. Woźniak